

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه باستان‌شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش : دوران اسلامی

عنوان:

بررسی صنعت سفالگری شهر یزد در دوره اسلامی

بر اساس داده‌های باستان‌شناسی شهر یزد

استاد راهنما :

دکتر حمیده چوبک

استاد مشاور:

دکتر محمد مرتضائی

پژوهشگر:

ابراهیم کاظم نژداصل

زمستان ۸۸

تقدیم به :

همسرم، بیانه

و

آروین

که در این راه همیشه همراه من بودند.

تشکر و قدردانی:

با سپاس و تشکر فراوان از تمامی اساتید محترمی که در طی مدت تحصیل از محضر ایشان علم و هنر آموختم و با قدردانی فراوان از اساتید ارجمند سرکار خانم دکتر هایده لاله و جناب آقای دکتر ناصر نوروززاده چگینی که در روند شکل‌گیری و تکمیل پایان نامه از هیچگونه کمک و همیاری دریغ ننمودند و با تمام وجود با راهنمایی‌های ارزشمندشان مرا در این مسیر همیاری و مساعدت فرمودند .

همچنین از زحمات اساتید گرانقدر سرکار خانم دکتر حمیده چوبک و جناب آقای دکتر محمدمرتضایی قدردانی می‌نمایم، چرا که اگر راهنمایی‌ها و محبت‌های بی‌شائبه آنها شامل حال اینجانب نمی‌گردید بدون تردید پیمودن این مسیر و رسیدن به پایان راه و مقصد نهایی دور از انتظار می‌نمود.

بر خود لازم می‌دانم از مدیریت محترم پایگاه میراث فرهنگی شهر تاریخی یزد جناب آقای مهندس خادم‌زاده و بخصوص همکاران عزیز بخش باستان‌شناسی آقایان اسداله جودکی، محسن میرجانی و خانم‌ها بیانه‌خدادادی، فاطمه مختاری، صفورا میرخلیلی، حمیده مصطفوی، زهرا مزحجی که داده‌های مطالعه شده، حاصل زحمات شبانه‌روزی آنان در گرمای طاقت فرسای کویر، که در طی مطالعات میدانی شهر یزد بدست آمده سپاسگذاری نمایم.

و سپاس فراوان از تمام کسانی که در این خصوص همراهی، همفکری و مساعدت کردند.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **ابراهیم کاظم نژنداصل** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته **باستان‌شناسی** با شماره دانشجویی **۸۳۰۱۰۳۶۳** اعلام می‌نمایم که کلیه مطالب مندرج در این پایان نامه با عنوان: **" بررسی صنعت سفالگری شهر یزد در دوره اسلامی بر اساس داده‌های باستان‌شناسی شهر یزد "**

حاصل کار پژوهشی خود بوده و چنانچه دستاوردهای پژوهشی دیگران را مورد استفاده قرار داده باشم، طبق ضوابط و رویه های جاری، آنرا ارجاع داده و در فهرست منابع و ماخذ ذکر نموده‌ام. علاوه بر آن تاکید می‌نمایم که این پایان نامه قبلا برای احراز هیچ مدرک هم سطح، پایین تر یا بالاتر ارائه نشده و چنانچه در هر زمان خلاف آن ثابت شود، بدینوسیله متعهد می‌شوم، در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام توسط دانشگاه، بدون کوچکترین اعتراض آنرا بپذیرم.

تاریخ و امضاء

فهرست مطالب

۱۴	چکیده
۱۷	مقدمه
۲۰	فصل اول:
۲۰	۱- کلیات طرح
۲۱	۱-۱: بیان مسئله
۲۲	۲-۱: هدف‌های تحقیق
۲۳	۳-۱: اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن
۲۴	۴-۱: سوالات و فرضیه‌های تحقیق
۲۵	۱-۴-۱: سوالات تحقیق
۲۶	۵-۱: روش تحقیق
۲۶	۱- مرحله فعالیت‌های میدانی
۲۶	۲- مرحله فعالیت‌های پژوهشی و مستندنگاری
۲۸	۶-۱: قلمرو تحقیق
۲۸	۷-۱: محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق
۳۰	فصل دوم:
۳۰	۲- شناخت تاریخی
۳۱	۱-۲: معرفی اجمالی شهر یزد و تعیین موقعیت جغرافیایی شهر
۳۴	۲-۲: معرفی جغرافیای شهر یزد
۳۴	۱-۲-۲: جغرافیای طبیعی
۳۷	۲-۲-۲: معرفی زیر ساخت‌های شهر
۳۷	۱-۲-۲-۲: قنات
۳۸	۲-۲-۲-۲: راه‌ها
۴۲	۳-۲: پیدایش هسته اولیه شهر

- ۴-۲ : معرفی شهر در دوره‌های مختلف ۴۵
- ۱-۴-۲ : یزد دوران قبل از اسلام: ۴۵
- ۲-۴-۲ : یزد در دوران اسلامی: ۴۵
- ۱-۲-۴-۲ : یزد در دوره آل کاکویه..... ۴۶
- ۲-۲-۴-۲ : یزد در دوره اتابکان..... ۵۰
- ۳-۲-۴-۲ : یزد در دوره آل مظفر (ایلخانی)..... ۵۲
- ۴-۲-۴-۲ : یزد در دوره تیموریان..... ۵۵
- ۵-۲-۴-۲ : یزد در دوره صفویه..... ۵۷
- ۶-۲-۴-۲ : یزد در دوران افشاریه، زندیه، قاجار..... ۵۸
- فصل سوم : ۶۲**
- ۳- پیشینه مطالعات باستان شناسی در استان یزد..... ۶۲**
- ۱-۳ : پیشینه مطالعات باستان شناسی در استان یزد..... ۶۲**
- ۲-۳ : مطالعات باستان‌شناسی در بافت تاریخی شهر یزد..... ۶۵**
- ۱-۲-۳ : گمانه زنی بافت تاریخی شهر یزد برنامه اول..... ۶۹
- ۲-۲-۳ : گمانه زنی بافت تاریخی شهر یزد برنامه دوم..... ۷۲
- ۱-۲-۲-۳ : اهداف کلی برنامه دوم گمانه‌زنی : ۷۵
- ۳-۲-۳ : گمانه زنی بافت تاریخی شهر یزد برنامه سوم..... ۷۵
- ۱-۳-۲-۳ : اهداف..... ۷۷
- ۲-۳-۲-۳ : دلایل انتخاب این محلات..... ۷۷
- ۱-۴-۲-۳ : مطالعه گونه شناسی سفالینه های بافت تاریخی یزد:..... ۷۸
- ۲-۴-۲-۳ : ارائه برنامه بررسی میدانی باستان‌شناسی منطقه یزد:..... ۷۹
- ۵-۲-۳ : صنعت سفال و سفالگری در حوزه فرهنگی یزد :..... ۷۹
- ۱-۵-۲-۳ : فروش تولید..... ۸۱
- فصل چهارم : ۸۲**
- ۴ - سفالینه‌های اسلامی شهر یزد..... ۸۲**

- ۸۳-۱-۴ : سفالینه‌های اسلامی شهر یزد.....
- ۸۴-۱-۱-۴ : سفال‌های بدون لعاب (ساده).....
- ۸۸-۱-۱-۱-۴ : سفالینه‌های نخودی.....
- ۸۹-۲-۱-۱-۴ : سفالینه های قرمز.....
- ۹۰-۳-۱-۱-۴ : سفالینه‌های خاکستری (آشپزخانه‌ای).....
- ۹۲-۲-۱-۴ : تقسیم بندی سفال ساده از لحاظ نقوش:.....
- ۹۲-۱-۲-۱-۴ : سفال بدون لعاب ساده.....
- ۹۳-۲-۲-۱-۴ : سفال بدون لعاب با نقش کنده.....
- ۹۳-۳-۲-۱-۴ : سفال بدون لعاب بانقش افزوده.....
- ۹۴-۴-۲-۱-۴ : سفال بدون لعاب با نقش مهرزده.....
- ۹۴-۵-۲-۱-۴ : سفال بدون لعاب قالب خورده.....
- ۹۵-۲-۱-۴ : سفالینه‌های لعاب‌دار.....
- ۹۸-۱-۲-۱-۴ : سفال لعاب‌دار.....
- ۱۰۱-۱-۱-۲-۱-۴ : سفال با لعاب یکرنگ.....
- ۱۰۴-۲-۱-۲-۱-۴ : سفال بالعاب پاشیده.....
- ۱۰۶-۱-۲-۱-۲-۱-۴ : سفال با لعاب پاشیده.....
- ۱۰۷-۲-۲-۱-۲-۱-۴ : سفال لعاب پاشیده با نقش کنده (اسگرافیاتو).....
- ۱۰۸-۳-۱-۲-۱-۴ : نقاشی زیر لعاب.....
- ۱۱۰-۱-۳-۱-۲-۱-۴ : قلم سیاه.....
- ۱۱۲-۱-۱-۳-۱-۲-۱-۴ : گمانه شماره ۴.....
- ۱۱۴-۲-۱-۳-۱-۲-۱-۴ : گمانه شماره ۹.....
- ۱۱۵-۳-۱-۳-۱-۲-۱-۴ : گمانه شماره ۲۰.....
- ۱۱۶-۲-۳-۱-۲-۱-۴ : آبی و سفید.....
- ۱۱۸-۱-۲-۳-۱-۲-۱-۴ : سفالینه آبی و سفید.....
- ۱۲۰-۴-۱-۲-۱-۴ : سلادن.....
- ۱۲۱-۵-۱-۲-۱-۴ : زرین فام.....
- ۱۲۱-۶-۱-۲-۱-۴ : مینائی.....
- ۱۲۲-۷-۱-۲-۱-۴ : سفال نوع کرمان.....

- ۱۲۳..... ۸-۱-۲-۱-۴ : ظروف زمينه سفيد معروف به گامبرون
- ۱۲۵..... ۲-۲-۱-۴ : تزئینات سفالینه‌های لعابدار
- ۱۲۶..... ۱-۲-۲-۱-۴ : سفال با لعاب یکرنگ
- ۱۲۶..... ۲-۲-۲-۱-۴ : نقاشی روی پوشش گلی زیر لعاب شفاف (رنگارنگ):
- ۱۲۶..... ۳-۲-۲-۱-۴ : نقاشی روی پوشش گلی (پاشیده)
- ۱۲۷..... ۴-۲-۲-۱-۴ : نقاشی زیر لعاب شفاف
- ۱۲۷..... ۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقاشی زیر لعاب (قلم سیاه)
- ۱۲۹..... ۱-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش هندسی
- ۱۳۰..... ۱-۱-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوشی که با خط بوجود آمده‌اند:
- ۱۳۰..... ۲-۱-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش دایره‌ای
- ۱۳۱..... ۳-۱-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقش بیضی
- ۱۳۱..... ۴-۱-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش مثلثی و لوزی
- ۱۳۱..... ۵-۱-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش چند ضلعی
- ۱۳۱..... ۲-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش گیاهی
- ۱۳۲..... ۳-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش جانوری
- ۱۳۲..... ۴-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقش خورشید
- ۱۳۳..... ۵-۱-۴-۲-۲-۱-۴ : نقوش ترکیبی
- ۱۳۳..... ۲-۴-۲-۲-۱-۴ : نقاشی زیر لعاب (آبی و سفید)
- ۱۳۵..... ۱-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : آبی و سفید با نقش مایه گیاهی
- ۱۳۶..... ۲-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : آبی و سفید با نقش مایه هندسی
- ۱۳۶..... ۳-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : آبی و سفید با نقش مایه جانوری و اساطیری
- ۱۳۷..... ۴-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : آبی و سفید با نقش مایه انسانی
- ۱۳۷..... ۵-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : آبی و سفید با نقش مایه طبیعت بی جان و جاندار
- ۱۳۸..... ۶-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : آبی و سفید (قاجاری)
- ۱۳۹..... ۱-۶-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : مواد فرهنگی
- ۱۴۰..... ۲-۶-۲-۴-۲-۲-۱-۴ : سفالینه‌های لعابدار
- ۱۴۱..... فصل پنجم :
- ۱۴۱..... نتیجه گیری و پیشنهادات

نتیجه گیری: ۱۴۲

منابع و مآخذ: ۱۴۸

ضمائم و پیوست ها ۱۵۱

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱ : شرح سفالینه‌های ساده

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۲ : شرح سفال ساده نقش کنده

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۳ : سفال ساده نقش افزوده

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۴ : شرح سفالینه های ساده استامپی

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۵ : شرح سفالینه های ساده قالب خورده

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۶ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ فیروزه‌ای

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۷ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ فیروزه‌ای روشن

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۸ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ سبز روشن

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۹ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ سبز زیتونی

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۰ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ قهوه‌ای سوخته و روشن

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۱ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ زرد خردلی

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۲ : شرح سفالینه های لعاب یکرنگ زرد

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۳ : شرح پیه سوز ها

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۴ : شرح سفالینه‌های لعاب پاشیده

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۵ : شرح سفالینه‌های لعاب پاشیده، اسگرافیاتو

Error! Bookmark not defined. جدول شماره ۴-۱۶ : شرح سفالینه‌های لعاب پاشیده نوع یزد

Error! جدول شماره ۴-۱۷ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، قلم سیاه - هندسی
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۱۸ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، قلم سیاه - گیاهی
Bookmark not defined.

جدول شماره ۴-۱۹ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، قلم سیاه - نقش خورشید و پرنده
Error! Bookmark not defined.....

Error! جدول شماره ۴-۲۰ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - نقش گیاهی
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۲۱ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - نقش هندسی
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۲۲ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - نقش حیوانی
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۲۳ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - نقش طبیعت
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۲۵ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - قاجاری
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۲۶ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - چینی
Bookmark not defined.

Error! جدول شماره ۴-۲۷ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، آبی سفید - نقش مهر
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined..... جدول شماره ۴-۲۸ : شرح سفالینه‌های زرین فام.....

Error! Bookmark not .. defined. جدول شماره ۴-۲۹ : شرح سفالینه‌های نقاشی زیر لعاب، لعاب بری ..

Error! Bookmark not defined..... جدول شماره ۴-۳۰ : شرح سفالینه‌ها - سلادن.....

Error! Bookmark not .. defined. جدول شماره ۴-۳۱ : شرح سفالینه‌های نوع کرمان - بدل از سلادن ..

Error! Bookmark not defined..... جدول شماره ۴-۳۲ : شرح سفالینه‌های نوع گامبرون.....

جدول شماره ۴-۳۳: شرح سفالینه‌ها - سه پایه‌ها و توپی‌های کوره
Error! Bookmark not defined.

چکیده :

یزد نگین کویر با پیشینه‌ای کهن، به استناد متون ریشه در تاریخ این سرزمین دارد. شهر یزد یکی از غنی‌ترین مجموعه‌های پویای معماری می‌باشد که از سده های پنجم تا دوران معاصر می‌توان توالی هنر و معماری را به خوبی در آن مشاهده کرد. اوج شکوفایی و تعالی این شهر را در دوران حکام آل مظفر به خوبی دیده می‌شود؛ بناهای رفیع و بی بدیل که هر کدام از جنبه‌های زیباشناختی و فن‌شناسی دارای سخن فراوان می‌باشند.

در این پایان نامه سعی گردیده با تکیه بر یافته‌های باستان‌شناختی که در محدوده بافت تاریخی شهر یزد برای اولین بار از سال ۸۴ آغاز و در حال انجام است سفال دوره اسلامی را به عنوان یکی از داده‌های اساسی این پژوهش معرفی گردد.

بدلیل فقر مطالعات پژوهشی و عدم دسترسی به منابع، در این خصوص کمتر سخن به میان آمده ولی یافته‌های باستان‌شناسی در این حوزه این نوید را گواهی می‌نماید که هنر و صنعت سفال و سفال‌گری آن همانند معماری این حوزه از شکوفایی و رونق خاصی برخوردار بوده است.

بناهای دوره ایلخانی (آل مظفر) یزد، در مبحث سازه‌ای و بخصوص تزئینات آنها از جمله شاهکارهای معماری محسوب می‌گردند و تزئینات انجام شده در فضای داخلی از منحصر به فردترین نقاشی‌های موجود است، به جرات می‌توان گفت که هنر سفالگری یزد نیز از این قافله عقب نبوده است.

پژوهش‌های میدانی باستان‌شناسی بافت تاریخی شهر یزد علاوه بر امکان دستیابی به مواد فرهنگی ادوار مختلف شهر یزد امکان لایه‌نگاری فرهنگی را فراهم آورده و تطبیق داده‌ها با فضاهای موجود در بافت تاریخی حقایق ناگفته زیادی را آشکار کرده است.

آنگونه که اشاره شد در خصوص صنعت سفال و سفالگری حوزه فرهنگی یزد بجز چند مورد سفال که در منابع داخلی و خارجی به این حوزه منتصب است اطلاع زیادی در دست نیست و یافتن جوابی مناسب در این خصوص یکی از اهداف فعالیت‌های باستان‌شناسی در این حوزه است.

در میان یافته‌ها، سفال ادوار اسلامی به عنوان بیشترین داده فرهنگی از تنوع زیادی برخوردار است. سفال این دوره علاوه بر آن که از لحاظ فرم دارای تنوع می‌باشد سفالگر در تزئینات و نقوش آن از هیچ کوششی دریغ ننموده است. این امر به حدی است که انتخاب آنها برای مطالعه مشکل است و تاکنون تنوع نقوش روی سفال به این حد از یک منطقه گزارش نگردیده است.

این سفال‌ها در ۲ گروه اصلی :

۱ - سفال های ساده بدون لعاب

۲ - سفال های لعابدار

سفال‌های ساده بدست آمده بیش از نیمی از یافته‌ها را تشکیل می‌دهد و این بدین معنی است، که استفاده روزمره از آن در زندگی و نیز در دسترس و ارزان بودن آن بر شمرد. با توجه به سادگی بیشتر این گونه سفال‌ها و نزدیکی و شباهت آنها به همدیگر جز در موارد معدود نمی‌توان در تاریخگذاری‌ها و مطالعات از آنها استفاده نمود. در پاره‌ای موارد این گونه سفال‌ها دارای تزئیناتی بر روی بدنه بیرونی می‌باشند.

مهمترین گونه سفال که بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد سفال لعابدار می‌باشد. چرا که این گونه سفال با توجه به تکنیک ساخت آن معرف دوره‌های مختلف می‌باشد که با طبقه‌بندی‌های صورت گرفته بصورت تقریبی می‌توان حضور دوره‌های تاریخی را در یک منطقه مورد بررسی قرار داد. با توجه به این که در میان یافته‌ها و مواد فرهنگی شواهد کارگاه سفالگری از جمله جوش کوره و سه‌پایه سفالگری و... بدست می‌آمد این نکته را قوت بخشید که در سده هفتم و هشتم هجری کارگاه‌های سفالگری در این محل حضور داشته که به تولید سفال می‌پرداخته و نوع قلم سیاه آن نسبت به نمونه‌های دیگر مناطق از ظرافت کمتری برخوردار بوده و به نظر می‌رسد بدلیل کثرت نقش و فرم یک نوع سفال بومی محسوب گردیده و تائید نهایی این امر مستلزم زمان و مطالعه در این خصوص می‌باشد.

سفالگر یزدی با الهام از طبیعت پیرامون خود در نقوش، بیشتر از نقشمایه گیاهی استفاده کرده و بخش دیگری از تزئینات سفال خود را به نقوش هندسی اختصاص داده است. چنانکه در بالا هم اشاره شد فقر مطالعاتی در حوزه اسلامی بخصوص سفال اظهار نظر در مورد این که تا چه حد می‌تواند تقلیدی باشد می‌بایست منتظر نتایج مطالعات جدیدی در سایر نقاط بود.

به استناد آمار، یافته‌های ما که حاصل نتایج کاوش در ۳۱ گمانه می‌باشد و بخش عمده‌ای از آنها شامل ضایعات و وازده کوره است این نتیجه را می‌رساند که یزد در دوره اسلامی و بخصوص آل مظفر (ایلخانی) یکی از بزرگ‌ترین تولید کنندگان سفال از نوع قلم سیاه، سفال شاخص این دوره بوده است. واژگان کلیدی: سفال اسلامی، قلم سیاه، آل مظفر، حوزه فرهنگی یزد، لایه نگاری فرهنگی

مقدمه:

شهر یزد که به نگین کویر شهرت یافته یکی از بی نظیرترین مجموعه‌های خشتی محسوب می‌گردد که از لحاظ ساختار معماری آن شواهد زیادی از دوره‌های مختلف اسلامی را در آن بخوبی شاهد هستیم.

آنچه از متون بر می‌آید بنای شهر یزد به دوران تاریخی بر می‌گردد اما اوج رونق و آبادانی آن مربوط به دوران اسلامی بوده و شاهد حضور حکام زیادی در خود بوده که هر کدام یادگارهایی از خود بر جای گذاشته‌اند نویسندگانی همچون احمد کاتب، جعفری، اصطخری، ابن حوقل، حافظ ابرو در کتاب زبده التواریخ و ... به تفصیل از وقایع و گذشته این شهر و توسعه و گسترش آن توسط امرای محلی سخن به میان آورده‌اند.

با استناد به این متون بخوبی می‌توان دید که اوج شکوفایی و ترقی این شهر مربوط به دوره ایلخانی و حکام محلی آل مظفر می‌باشد که مجموعه‌های زیادی شامل مدارس و دارالشفاءها و مساجد و ... در

این شهر احداث نموده‌اند و وقفیات زیادی برای آنها از خود برجای نهاده‌اند. (وقف‌نامه ربع‌رشدی و جامع مفیدی)

اوج شکوفایی یزد را می‌توان در قرون ۷ و ۸ ه.ق دانست که آنگونه که اشاره شد معماری بی‌نظیر و شاهکارهایی که از این دوران برجای مانده نشانگر ذوق هنری و لطافت طبع ساکنین این شهر را نشان می‌دهد اما نمی‌تواند این هنر بصورت یک بعدی آن هم در کالبد معماری آن نقش بسته باشد.

اما از هنر و صنعت سفال و سفالگری مردمان روزگاران دور این شهر در منابع و متون چیزی به یادگار نمانده و تنها در پاره‌ای موارد در منابع جدید سفال‌هایی را به یزد منصوب کرده‌اند. (کامبخش‌فرد، ۱۳۷۹: ۴۷۳)

با شکل‌گیری پایگاه شهر تاریخی یزد و تشکیل گروه باستان‌شناسی در آن اولین فعالیت میدانی از ابتدای سال ۸۴ در جهت روشن نمودن زوایای پنهان تاریخی این شهر بصورت منظم و روشمند با هدف دستیابی به اطلاعاتی در خصوص نحوه شکل‌گیری هسته اولیه و لایه‌نگاری تاریخی و فرهنگی آن آغاز گردید. این امر میسر نمی‌گردید مگر با کاوش و دستیابی به مواد فرهنگی که از ادورا مختلف حاضر در این شهر باقی مانده بود که به کمک آنها امکان دسترسی به آنچه که در لایه‌های پنهان، در دل این شهر زیبای کویر خفته است امکانپذیر گردید.

در طول سال‌های ۸۴ تا سال ۸۶ سه مرحله برنامه‌گمانه‌زنی در محدوده بافت تاریخی شهر یزد به انجام رسیده که با انتخاب ۳۱ گمانه توأم بوده که در این پایان‌نامه، سعی گردیده برای نخستین‌بار گوشه‌هایی از سفالینه‌های بدست آمده در طی این فعالیت‌ها معرفی گردد البته با آگاهی از این امر که ادامه و تداوم فعالیت‌های میدانی نتایج بیشتری را از این هنر و فن شناسایی خواهد شد.

در مرحله اول گمانه‌زنی ۵ گمانه و در مرحله دوم ۱۲ گمانه و در مرحله سوم ۱۴ گمانه در عرصه بافت تاریخی شهر یزد انتخاب و به انجام رسید. در مجموع این فعالیت‌ها نزدیک به ۱۲۰/۰۰۰ قطعه مواد فرهنگی حاصل شد که برای انجام مطالعات بیش از ۶۰۰۰ قطعه مستندنگاری گردید که در گزارش‌های ارائه شده به تفصیل در این خصوص سخن به میان آمده است.

در طول مدت انجام این ۳ مرحله شواهد حضور کارگاه‌های تولید سفال در عرصه شهر در گمانه‌های شماره ۴، ۵، ۱۳، ۲۰ و ۳۱ بدست آمده است از این روی می‌توان در این زمینه مستندات بیشتری در این مورد بدست آورد و برنامه‌هایی برای دستیابی به اطلاعات بیشتر در این زمینه دست اجرا است. اطلاعات و مواد فرهنگی بدست آمده در خصوص سفالینه‌های تولید شده در این کارگاه‌ها به اندازه‌ای از تنوع برخوردار است که اکنون نیز بصورت پراکنده در نقاط مختلفی از بافت تاریخی که کندوکاوی صورت می‌گیرد به تعداد آنها افزوده می‌گردد.

یافته‌های گروه باستان‌شناسی در طی این چند مرحله شاید تنها بخش خیلی کوچکی از آنچه باید باشد را شامل می‌شود ولی در این پایان‌نامه کوشش شده است فقط با معرفی و تحلیل آنچه که بدست آمده و معرفی سفال یزد بتوان گوشه‌ای از ناگفته‌های این بخش از فلات مرکزی را شناسایی و معرفی شود.

از آنجایی که این نخستین معرفی از سفال یزد با تکیه بر یافته‌های باستان‌شناسی است، مطمئناً دارای نواقص زیادی است که امید است پژوهشگران با راهنمایی‌های ارزنده خود گروه باستان‌شناسی یزد را برای رفع نواقص و ابهامات یاری نمایند.

فصل اول:

۱- کلیات طرح

۱-۱: بیان مسئله:

حوزه فرهنگی یزد بدلیل قرارگیری در مرکز فلات ایران در محور ارتباطی شمال - جنوب قرار گرفته است، همواره از اهمیت به سزایی برخوردار بوده است. آنچه که این منطقه را دارای ارزش نموده موقعیت جغرافیایی است که سازگاری با آن در ساختار اجتماعی و فرهنگی و سیاسی آن بی‌تاثیر نبوده است.

شاید بتوان این حوزه را از غنی‌ترین مراکز فرهنگی ایران زمین برشمرد که حضور ادوار تاریخی در این منطقه به گواه اسناد مکتوب از رونق و تداوم بیشتری برخوردار بوده و آنچه امروزه در شهر تاریخی یزد شاهد آن هستیم موید این امر می‌باشد.

در یک نگاه کوتاه به آنچه از منابع استخراج می‌شود نمی‌توان در خصوص پیشینه ساکنین آن‌گونه که شایسته آنهاست دسترسی پیدا نمود و متأسفانه در سال‌های با وجود فعالیت‌های پر شمار باستان‌شناسان در فلات ایران انگار این حوزه غنی و سرشار و تاثیرگذار فرهنگی نادیده و یا بکلی پژوهشگران توجه چندانی به آن نکرده‌اند.